

Unapređenje performansi malih i srednjih preduzeća u Srbiji reformom sistema oporezivanja

SADRŽAJ:

Uvod4
1. Faktori konkurentnosti malih i srednjih preduzeća5
2. Institucionalni okvir i performanse sektora malih i srednjih preduzeća u Srbiji i zemljama EU6
3. Poreski tretman MSP u Srbiji9
3.1. Institucionalni okvir za oporezivanje malih i srednjih preduzeća u Srbiji9
3.2. Intenzitet i struktura poreskog opterećenja preduzeća različite veličine u Srbiji.9
4. Zaključci i preporuke.	13
Literatura	15

Saša Randelović*
Aleksandar Đorđević**

Unapređenje performansi malih i srednjih preduzeća u Srbiji reformom sistema oporezivanja

Sažetak

Konkurentnost i rast sektora malih i srednjih preduzeća (MSP) opredeljeni su velikim brojem faktora, među kojima su i visina poreskog opterećenja, te jednostavnost i transparentnost poreskih propisa i procedura. Iako sistem oporezivanja predstavlja samo jednu od determinanti rasta sektora MSP, u javnosti u Srbiji se često navode stavovi da nepovoljan sistem oporezivanja malih i srednjih preduzeća jeste jedan od ključnih barijera njihovog rasta i razvoja. U ovom radu je na osnovu empirijskih podataka iz finansijskih izveštaja preduzeća za 2010. godinu analizirana visina i struktura poreskog opterećenja po veličini preduzeća i po poreskim oblicima. Procenjeno je da mala i srednja preduzeća u Srbiji donekle zaista jesu izložena većem poreskom opterećenju u odnosu na velika preduzeća, ali da je ta razlika relativno mala. Takođe je procenjeno da su MSP u izvesnoj meri izložena većem poreskom opterećenju u domenu lokalnih poreza i dažbina, kao i kod oporezivanja rada (tačnije doprinosa za socijalno osiguranje). U tom smislu, reforma sistema oporezivanja bi trebalo da obuhvati: i) smanjenje i/ili ukidanje mnogobrojnih lokalnih fiskalnih dažbina, uz istovremeno proširenje osnovice za obračun poreza na imovinu i uvođenje lokalnog poreza na dobit, tako da ukupni javni prihodi ostanu nepromenjeni, ii) smanjenje doprinosa za socijalno osiguranje uz povećanje poreza na potrošnju kojim bi se nadomestio pad prihoda po osnovu smanjenja doprinosa. Zaključeno je da se reformom sistema oporezivanja može doprineti stvaranju povoljnijih uslova za razvoj MSP, ali da je pored toga neophodno sprovesti i politike usmerene na otklanjanje drugih barijera njihovom rastu, čiji je relativni značaj veći.

Ključne reči:

mala i srednja preduzeća, oporezivanje, privredni rast

* Autor je asistent na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, član Ekonomsko-poslovnog foruma EPuS-a i Istraživačkog foruma EPuS-a.

** Autor je asistent na Ekonomskom fakultetu u Beogradu, član Ekonomsko-poslovnog foruma EPuS-a i Istraživačkog foruma EPuS-a.

Uvod

Ekonomija Srbije suočava se sa dve vrste fundamentalnih neravnoteža, bez čijeg otklanjanja nije moguće ostvariti visoke stope rasta proizvodnje i zaposlenosti u narednom periodu. Reč je o fiskalnoj i spoljnoekonomskoj neravnoteži. Kao posledica usvojenih mera ekonomske (fiskalne) politike u prethodnoj deceniji, počev od 2009. godine, fiskalni deficit u Srbiji konstantno prelazi nivo od 4% BDP godišnje, usled čega je u poslednje četiri godine došlo do snažnog rasta javnog duga, koji će do kraja 2012. godine dostići nivo od 60% BDP. S druge strane, relativno visok privredni rast u prethodnoj deceniji bio je zasnovan na povećanju uvoza i domaće potrošnje, što je za posledicu imalo znatan rast deficita tekućeg računa platnog bilansa i nivoa spoljnog duga zemlje, koji je gotovo dostigao granicu od 80% BDP. Bez sprovođenja suštinskih, sistemskih reformi, koje bi za rezultat imale i) zasnivanje privrednog rasta na povećanju proizvodnje namenjene izvozu, i na investicijama, ii) reformu javnog sektora smanjenjem javne potrošnje i unapređenjem efikasnosti javnog sektora, neće biti moguće obezbediti održivost ekonomskog sistema zemlje ni na srednji, a naročito ne na dugi rok. S tim u vezi, unapređenje opšteg poslovnog i investicionog okruženja, koje bi delovalo podsticajno na povećanje proizvodnje, a naročito zaposlenosti, predstavlja okosnicu neophodnog – novog modela privrednog rasta u Srbiji. U tom smislu, stvaranje uslova za osnivanje, rast i razvoj konkurentnih malih i srednjih preduzeća koja bi tržišnu poziciju zasnivala na znanju i inovacijama proizvođači robu/usluge za domaće potrebe, ali uključena u lance snabdevanja i velikih multinacionalnih preduzeća, može dati značajan doprinos ublažavanju pomenute neravnoteže, kao i smanjenju visoke nezaposlenosti. Potencijal koji se nalazi u ovom pristupu prepoznat je i u zemljama članicama Evropske unije. U Lisabonskoj strategiji razvoja Evropske unije do 2010. godine, a potom i u Strategiji *Evropa 2020*, jedan od osnovnih mehanizama za ostvarenje fundamentalnih ekonomskih ciljeva – povećanje proizvodnje i zaposlenosti, ogleda se u pospešivanju razvoja segmenta malih i srednjih preduzeća (MSP).

Teorijska i empirijska razmatranja ukazuju na postojanje velikog broja faktora koji opredeljuju konkurentnost i brzinu rasta MSP. U Srbiji se često smatra da, od brojnih faktora, neadekvatna poreska politika, koja za posledicu ima nepovoljniji poreski tretman malih i srednjih preduzeća u odnosu na velika preduzeća, predstavlja ključnu barijeru razvoju sektora MSP. S tim u vezi, cilj ovog istraživanja je da se empirijskom analizom izvrši provera tvrdnji o nepovoljnijem poreskom tretmanu malih i srednjih u odnosu na velika preduzeća u Srbiji, te da se na osnovu dobijenih rezultata identifikuju i definišu preporuke iz domena poreske politike, koje bi pozitivno delovale na razvoj ovih preduzeća u narednom periodu.

U drugom delu rada identifikovani su i analizirani faktori konkurentnosti i rasta malih i srednjih preduzeća. U trećem delu se analiziraju opšte ekonomske performanse sektora MSP u Srbiji i zemljama EU, kao i strateški institucionalni okvir za njihov razvoj. U četvrtom delu se na bazi čitavog skupa finansijskih izveštaja preduzeća u Srbiji analizira poreski tretman preduzeća prema veličini i poreskim oblicima. Na osnovu dobijenih rezultata, u petom delu se iznose odgovarajući zaključci i preporuke.

Unapređenje opšteg poslovnog i investicionog okruženja, koje bi delovalo podsticajno na povećanje proizvodnje predstavlja okosnicu novog modela privrednog rasta u Srbiji.

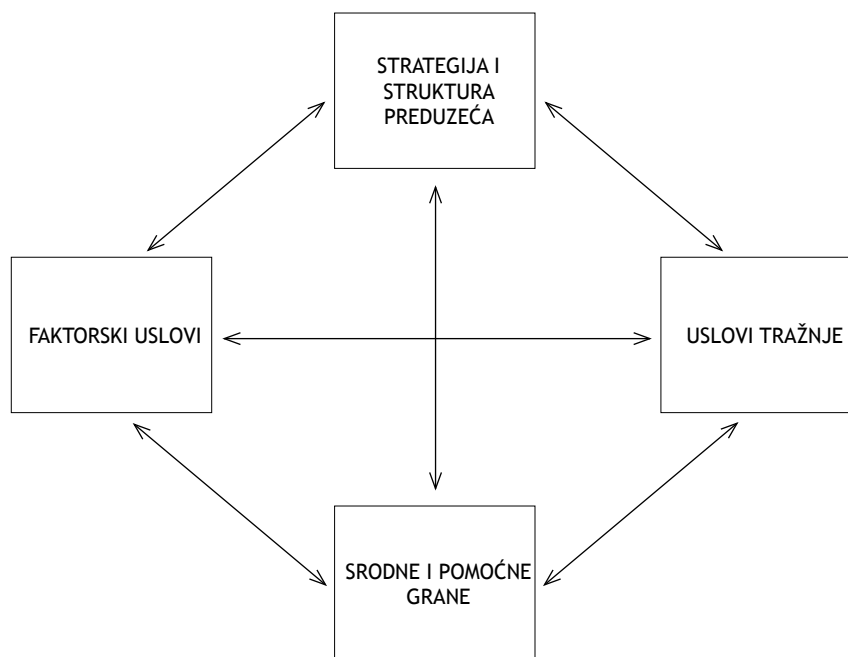
1. Faktori konkurentnosti malih i srednjih preduzeća

Konkurentnost malih i srednjih preduzeća predstavlja njihovu relativnu efikasnost i sposobnost da prodaju svoje proizvode i usluge na tržištima na kojima je prisutna konkurencija. Konkurentnost se sagledava na osnovu relativnih cena i kvaliteta proizvoda preduzeća u odnosu na druge konkurentne proizvode i usluge koji postoje na tržištu.

Konkurentnost MSP posmatrana u kontekstu ekonomskog rasta zemlje može da se definiše i kao sposobnost preduzeća da „osvajaju“ nova tržišta i pospešuju izvoz. Međutim, pristup sagledavanja konkurentnosti isključivo iz perspektive globalnog tržišta je nepotpun. Konkurentna prednost se sagledava i na osnovu sposobnosti održavanja i unapređenja konkurentne prednosti MSP na domaćem tržištu i ostvarivanja prednosti preduzeća po osnovu poslovanja u lokalnom ambijentu. U tom smislu konkurentnost se posmatra i kao sposobnost MSP da ostvare prednost na domaćem tržištu u odnosu na proizvode konkurentskih preduzeća, a posebno one koji dolaze iz kompanija čije je sedište izvan nacionalnog okvira.

Poziciju MSP prema konkurentima određuje više različitih faktora koji su međuzavisni i nazivaju se faktorima konkurentne prednosti. Faktori konkurentne prednosti predstavljeni su „rombom“ ili „dijamantom“ nacionalne konkurentnosti, prikazanom na slici 1.

Slika 1. „Dijamant“ nacionalne konkurentnosti preduzeća.

Izvor: Porter, M. (1998)

Faktorski uslovi se odnose na adekvatnost poslovnog ambijenta u određenom okruženju i raspoloživost resursa neophodnih da se ostvari konkurentna prednost u određenoj delatnosti. U faktorske uslove spadaju materijalni resursi, radna sposobnost, stanje infrastrukture i mere ekonomske politike u jednoj državi.

Strategija i struktura preduzeća podrazumeva posedovanje kvaliteta i veština u preduzećima i to kako u procesnom delu (raspolaganje tehnologijom i *know-how*, koji omogućavaju proizvodnju proizvoda odgovarajućeg kvaliteta po odgovarajućoj ceni), tako i u razvijenosti menadžerskih veština vođenja, upravljanja i motivacije.

Uslovi tražnje podrazumevaju karakteristike tražnje na tržištima koja su dostupna domaćim MSP. Od omogućenosti pristupa MSP određenim tržištima u značajnoj meri zavisi mogućnost unapređenja konkurentnosti domaće privrede. MSP često nisu u mogućnosti, usled ograničenja u pogledu resursa, da razvijaju nova tržišta, što je značajna karakteristika MSP u tranzicionim zemljama, zbog čega je neophodno usvajanje adekvatne politike podrške razvoju tržišta sektora MSP.

Srodne i pomoćne delatnosti podrazumevaju prisustvo ili odsustvo dobavljača koji mogu da obezbede adekvatne inpute neophodne za proizvodnju proizvoda/usluge adekvatnog kvaliteta.

„Dijamant“ konkurentnosti predstavlja jedinstven sistem u kome su izraženi i značajni međusobni uticaji različitih faktora. Uloga države u podizanju konkurentnosti MSP, obuhvaćena tzv. faktorskim uslovima, jeste značajna, što potvrđuju mnogobrojna empirijska istraživanja. Posebno važna uloga države ogleda se u stvaranju adekvatnog pravnog okvira, usvajanju odgovarajućih mera ekonomske politike i uspostavljanju efikasne institucionalne strukture u okviru koje funkcioniše MSP sektor. Država ne može da stvara konkurentne sektore, već to mogu da čine samo kompanije. Međutim, analize najrazvijenijih ekonomija, kao i ekonomija koje beleže visok rast u poslednjim godinama, ukazuju da se rast konkurentnosti ostvaruje u slučajevima kada javna politika stvara okruženje koje omogućava unapređenje konkurentnosti.

2. Institucionalni okvir i performanse sektora malih i srednjih preduzeća u Srbiji i zemljama EU

Prema strategiji *Evropa 2020*, koja predstavlja osnovni strateški okvir rasta i razvoja Evropske unije u periodu do 2020. godine, ključni prioritet je ekonomski rast, koji će dovesti do povećanja zaposlenosti, produktivnosti i socijalne uključenosti. U tom smislu, u agendi *Evropa 2020*, značajno mesto zauzimaju ciljevi i instrumenti usmereni na pospešivanje rasta sektora MSP, zbog činjenice da ova preduzeća i sada predstavljaju bitan izvor ekonomskog rasta i imaju snažan uticaj na vrednost BDP u zemljama EU, te da se procenjuje da postoji značajan prostor za dalji razvoj ovih preduzeća. To pokazuju i podaci, prikazani u tabeli 1.

Tabela 1.

Struktura privrede zemalja članica EU prema veličini preduzeća

Veličina preduzeća	Struktura privrede	Broj zaposlenih			Dodata vrednost
		Ukupno (u milionima)	Struktura	Prosek	
Mala	98,7%	64	50%	3	40%
Srednja	1,1%	21	17%	101	18%
Velika	0,2%	42	33%	1043	42%
Ukupno	100%	127	100%		100%

Izvor: Schmiemann, M. (2008)

U prethodnoj deceniji i u Srbiji je došlo do priličnog rasta sektora MSP, tako da je u 2010. godini oko 92% svih preduzeća, u kojima je zaposleno oko 55% ukupnog broja zaposlenih i u kojima se stvara oko 43% dodate vrednosti, pripadalo grupi MSP.

Tabela 2.
Struktura privrede Srbije prema veličini preduzeća

Veličina preduzeća	Struktura privrede	Delatnosti		Broj zaposlenih			Dodata vrednost
		Proizvodnja	Usluge	Ukupan	Struktura	Prosek	
Mala	92%	25%	75%	298.745	32%	7	22%
Srednja	6%	44%	56%	218.892	23%	77	21%
Velika	2%	47%	53%	420.151	45%	510	57%
Ukupno	100%	26%	74%	937.788	100%		100%

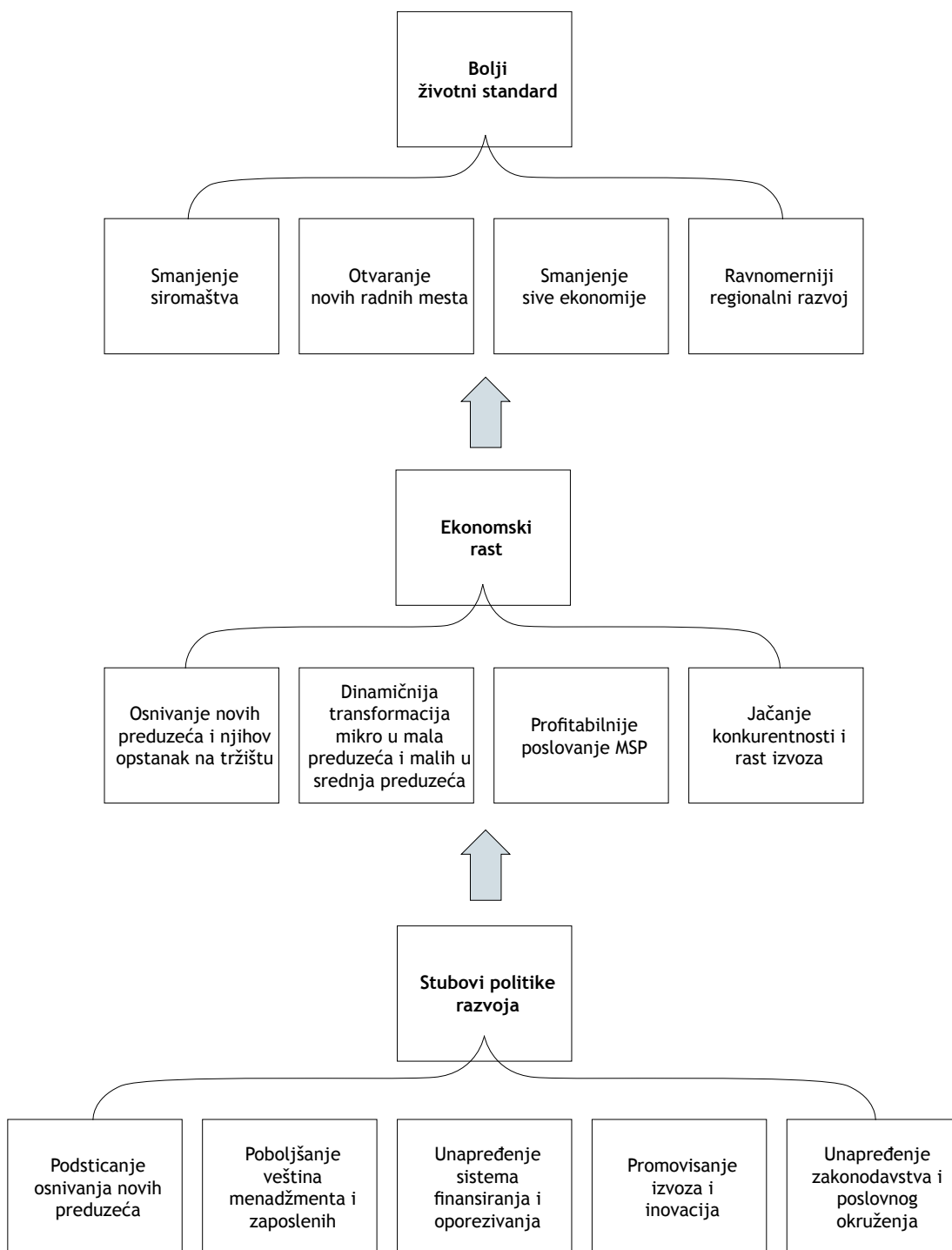
Izvor: Obračun autora na osnovu finansijskih izveštaja za 2010. godinu

Iako navedeni podaci govore o velikom značaju sektora MSP u Srbiji, uporedna analiza u odnosu na zemlje članice Evropske unije ukazuje na postojanje određenog prostora za povećanje BDP i zaposlenosti stvaranjem uslova za razvoj sektora MSP. Naime, u 27 zemalja članica EU čak 99,8% ukupnog broja preduzeća pripada sektoru MSP, pri čemu je u ovim preduzećima, u kojima se stvara oko 60% dodate vrednosti zemalja EU, zaposleno oko 67% ukupnog broja zaposlenih u preduzećima. Iz toga proizilazi da bi u narednom periodu privredni rast u Srbiji mogao da bude zasnovan i na brzom rastu sektora MSP, te povećanju njegovog udela u ukupnom broju zaposlenih i dodatoj vrednosti.

I država je uočila postojanje potencijala za povećanje proizvodnje i zaposlenosti razvojem sektora MSP, zbog čega je 2006. godine usvojena Strategija razvoja konkurentnih i inovativnih malih i srednjih preduzeća u Srbiji u periodu od 2008. do 2013. godine. Ovom strategijom definisano je pet osnovnih kanala (mehanizama) za unapređenje konkurentnosti i rast sektora MSP: a) podsticanje osnivanja novih preduzeća, b) unapređenje veština menadžmenta preduzeća i zaposlenih, c) unapređenje sistema finansiranja i oporezivanja, d) promovisanje izvoza i inovacija, e) unapređenje zakonodavstva i uslova poslovanja. Brojnost i sveobuhvatnosti definisanih stubova rasta sektora MSP ukazuju da razvoj MSP zavisi od velikog broja faktora. Konačan odgovor po pitanju analize efikasnosti postojeće i definisanja nove politike podsticanja konkurentnosti i rasta sektora MSP moguće je dati tek nakon sveobuhvatne analize svih relevantnih faktora. Međutim, budući da se u javnosti često navodi stav da nepovoljniji poreski tretman MSP u odnosu na velika preduzeća predstavlja osnovnu barijeru njihovom razvoju, u ovom radu će biti izvršena analiza poreskog tretmana MSP, na osnovu koje bi bilo moguće identifikovati osnovne nedostatke poreske politike u tom pogledu i definisati moguće pravce njenog redizajniranja, u cilju otklanjanja tih barijera.

Slika 2.

Stubovi politike razvoja MSP i varijable preko kojih utiču na ekonomski rast i životni standard

Izvor: Strategija razvoja konkurentnih i inovativnih MSP za period 2008–2013, MERR

3. Poreski tretman MSP u Srbiji

Faktori razvoja sektora malih i srednjih preduzeća, definisani u tački 2 ovog rada, mogu se podeliti u dve grupe: tržišni i institucionalni. Pod tržišnim faktorima podrazumeva se veličina, struktura i saturisanost tržišta, nivo i kvalitet raspoloživog ljudskog kapitala i spremnost pojedinaца na preduzimanje preduzetničkog rizika. S druge strane, od institucionalnih faktora najveći značaj imaju: vremenska i troškovna efikasnost administrativnih procedura u vezi sa otpočinjanjem i obavljanjem poslovnih aktivnosti, nivo ulaganja i podsticanja inovacija, makroekonomska stabilnost, nesmetan pristup drugim tržištima, dostupnost izvora finansiranja pod povoljnim uslovima, kao i poreski tretman ovih preduzeća.

3.1. Institucionalni okvir za oporezivanje malih i srednjih preduzeća u Srbiji

Jedan od osnovnih instrumenata strategije privlačenja stranih direktnih investicija u Srbiji u prethodnoj deceniji odnosio se na stvaranje povoljnog poreskog okruženja za poslovanje. S tim u vezi, 2004. i 2005. godine stopa poreza na dobit preduzeća je sukcesivno snižavana, sa 14% na 10%, uz uvođenje i proširenje skupa poreskih olakšica, tako da je efektivna stopa poreza na dobit u Srbiji, koja iznosi oko 6%, ubedljivo najniža u Evropi.¹ Osim toga, u 2006. i 2007. izvršeno je blago poresko rasterećenje zarada zaposlenih sniženjem poreske stope sa 14% na 12% i uvođenjem neoporezivog dela zarade.

Osnovne poreske stope (na dohodak građana, na dobit preduzeća, na imovinu, na dodatu vrednost, stope doprinosa za obavezno socijalno osiguranje i dr.) u Srbiji su uniformne za sve poreske obveznike, bez obzira na njihovu veličinu ili neke druge karakteristike. Osim toga, u domenu poreza na dobit preduzeća, investicioni poreski kredit, kao najznačajniji oblik poreskih olakšica, pristrasan je u korist malih preduzeća, jer za njih poreski kredit iznosi 40% od izvršenog ulaganja, a za srednja i velika preduzeća 20% od tog ulaganja. Stoga se može zaključiti da je, normativno posmatrano, poreski sistem Srbije u najvećoj meri neutralan, ili čak blago na strani malih preduzeća. Međutim, u periodu od 2009, kada je zbog ekonomske krize došlo do pada javnih prihoda, veliki broj lokalnih samouprava u Srbiji je pribegao uvođenju i/ili povećanju različitih fiskalnih i parafiskalnih dažbina (razne takse i naknade).² Zbog činjenice da je često reč o dažbinama koje nisu direktno u vezi sa veličinom ekonomske snage obveznika (dohodak, imovina, potrošnja), te lokalne dažbine često stvaraju nesrazmerno veliko poresko opterećenje za MSP, predstavljajući na taj način značajnu barijeru njihovom opstanku i rastu. Shodno tome, u ovoj studiji će biti analizirana visina i struktura poreskog opterećenja preduzeća u Srbiji, sa posebnim osvrtom na razlike u tom pogledu između preduzeća različite veličine, i na utvrđivanje stepena progresivnosti/regresivnosti pojedinačnih poreskih oblika.

3.2. Intenzitet i struktura poreskog opterećenja preduzeća različite veličine u Srbiji

Za svrhu analize visine i strukture poreskog opterećenja preduzeća različite veličine u Srbiji, može se koristiti Indeks troškova poreza, definisan kao odnos svih poreza koji opterećuju rezultat poslovanja preduzeća i njegovih ukupnih troškova. Pod porezima koji opterećuju

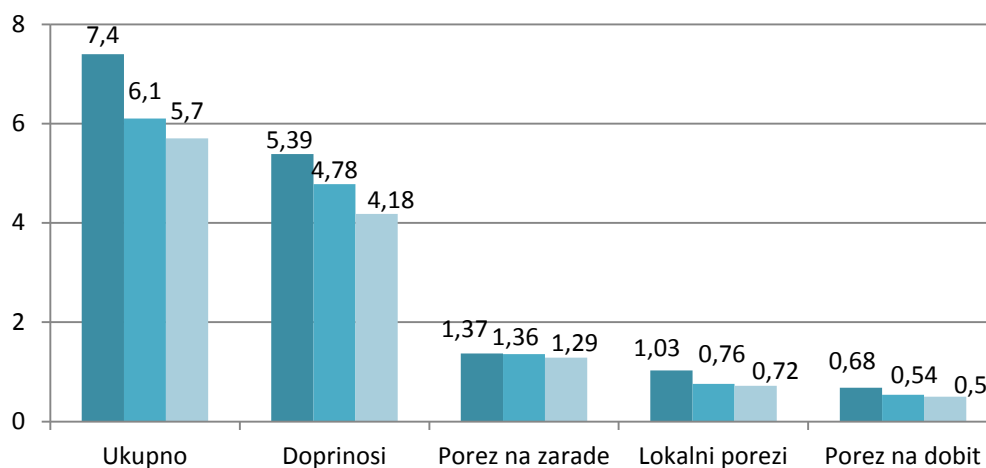
¹ Polazeći od predloga izmena Zakona o porezu na dobit, procenjuje se da će efektivna stopa poreza na dobit, nakon usvajanja tih izmena, biti povećana na oko 10%, što će i dalje biti ubedljivo niže nego u većini drugih evropskih država, a znatno niže i u odnosu na prosek zemalja članica EU.

² Prema poslednjim analizama, u Srbiji postoji čak 370 različitih neporeskih i parafiskalnih dažbina, koje iznose oko 2% BDP. Videti *Studiju o nefiskalnim i parafiskalnim dažbinama*, (2012), NALED

rezultat poslovanja preduzeća podrazumevaju se oni porezi koji se u bilansu uspeha iskazuju kao trošak (porez na zarade, doprinosi za socijalno osiguranje na teret zaposlenog i poslodavca, porezi na imovinu i ostale dažbine, kao što su takse, naknade i sl.), kao i porez na dobit, budući da i on umanjuje neto dobit preduzeća. U analizu nije uključen PDV i drugi porezi na potrošnju, iako ovi porezi utiču na ekonomski položaj preduzeća, menjajući relativne cene. Osim toga, način funkcionisanja PDV sistema u Srbiji (do kraja 2012. godine), zasnovan na principu fakturisanje realizacije, kao i u zemljama EU, utiče na likvidnost preduzeća. Međutim, s obzirom da se iz finansijskih izveštaja preduzeća ne može proceniti ekonomska raspodela tereta od PDV, kao ni njegov uticaj na likvidnost, pri čemu PDV i drugi porezi na potrošnju ne predstavljaju stavku bilansa uspeha preduzeća, već se u većoj ili manjoj meri prebacuju na potrošače, ova analiza će se fokusirati na fiskalno opterećenje preduzeća porezima na faktore proizvodnje, koji direktno utiču na rezultat rada preduzeća. Analiza se zasniva na podacima čitavog skupa preduzeća u Srbiji, uključujući i tzv. preduzeća osnovana za posebne name- ne (eng. *special purpose vehicles*), koja imaju eventualno jednog zaposlenog i gotovo nikakav promet, što je od uticaja na dobijene rezultate u pogledu ekonomskog položaja i fiskalnog opterećenja MSP. Međutim, empirijski podaci ukazuju da njihov broj nije toliki da bi mogao značajnije da zamagli dobijene rezultate.

Podaci o iznosima poreskih obaveza preduzeća preuzeti su iz njihovih zvaničnih finansijskih izveštaja, što znači da se u okviru ove analize posmatraju iznosi stvarno prijavljenih i iskazanih poreskih obaveza, dok iznos nastalih, a neprijavljenih obaveza, po osnovu sive ekonomije, nisu obuhvaćeni.³ Osim toga, u Srbiji je raširena praksa neizmirenja prijavljenih i dospelih poreskih obaveza, što dodatno smanjuje odnos plaćenih poreza i ukupnih rashoda/prihoda preduzeća. No, procenjuje se da i pored prethodno navedenih okolnosti, dobijeni rezultati i dalje predstavljaju odgovarajući aproksimativni indikator relativnog fiskalnog položaja malih i srednjih u odnosu na velika preduzeća u Srbiji.

Grafikon 1. Indeks troškova poreza u Srbiji

Izvor: Obračun autora na osnovu finansijskih izveštaja za 2010. godinu

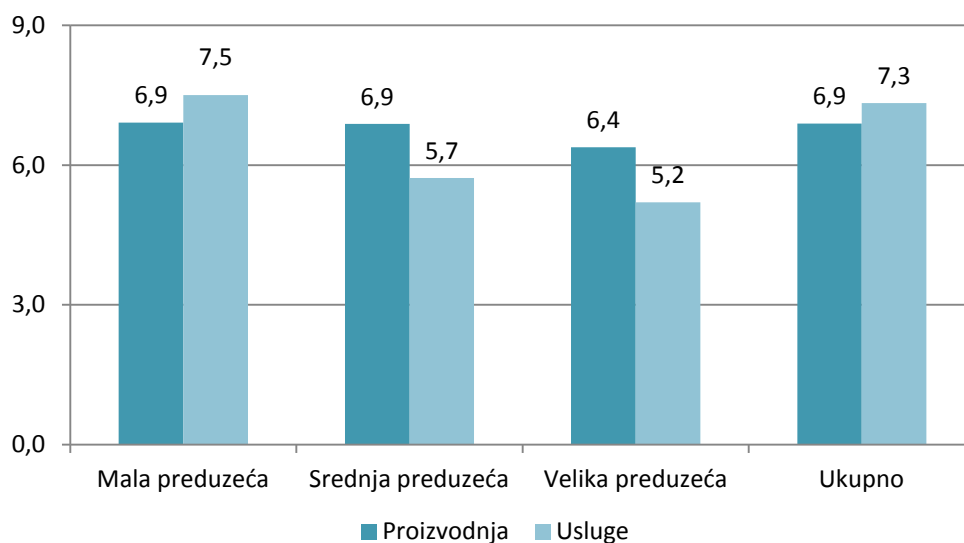
Troškovi svih direktnih poreza u proseku čine oko 7,2% ukupnih rashoda preduzeća u Srbiji, pri čemu je indeks troškova poreza najveći kod malih preduzeća, gde ovi troškovi iznose 7,4% ukupnih rashoda preduzeća, zatim kod srednjih preduzeća (6,1%), a najniži su kod velikih preduzeća, gde čine 5,7% svih rashoda.

³ Procenjuje se da stopa sive ekonomije u Srbiji iznosi između 20 i 30% (kod prometa dobara bliže 20%, a kod dohodaka bliže 30%). Videti: Krstić, G. sa saradnicima, (2012).

Posmatrano po poreskim oblicima, uočava se da prosečno poresko opterećenje kod svih poreskih oblika opada sa rastom preduzeća, ali da je odstupanje indeksa troškova poreza malih i velikih preduzeća najizraženije za lokalne dažbine, kao i kod doprinosa za obavezno socijalno osiguranje.⁴ Tako je indeks troškova za plaćanje lokalnih poreza malih preduzeća za 36% veći nego kod velikih preduzeća, dok je u slučaju doprinosa za socijalno osiguranje to odstupanje 29%. Regresivnost lokalnih poreza predstavlja posledicu činjenice da se oni u velikoj meri sastoje od različitih neporeskih dažbina (npr. takse za isticanje firme, naknada za korišćenje građevinskog zemljišta, naknada za vode i sl.), koje su u velikoj meri paušalnog karaktera, te kao takve, relativno više opterećuju mala i srednja preduzeća. Razlika u pogledu visine relativnog opterećenja doprinosima između malih, srednjih i velikih preduzeća predstavlja posledicu razlika u visini zarada. Tako u sektoru malih i srednjih preduzeća znatan broj zaposlenih ostvaruje formalnu zaradu nižu od minimalne osnovice za obračun doprinosa, dok je broj takvih slučajeva kod velikih preduzeća nešto manji.

Relativno dinamičan rast privrede Srbije u periodu od 2001. do 2008. godine, po prosečnoj stopi iznad 5% godišnje, bio je podstaknut pre svega rastom sektora usluga i proizvodnje nerazmenjivih dobara, budući da je ekonomski model bio zasnovan na povećanju domaće potrošnje i uvoza. Kako su mogućnosti za takav privredni rast u budućnosti ograničene zbog činjenice da ne postoji mogućnost za visok rast domaće tražnje, privredni rast u narednom periodu će morati da bude zasnovan na investicijama i povećanju proizvodnje namenjene izvozu.

Grafikon 2. Indeks troškova poreza u Srbiji po sektorima

Izvor: Obračun autora na osnovu finansijskih izveštaja za 2010. godinu

S tim u vezi, neophodno je kreirati poslovno okruženje koje će pre svega biti podsticajno za investiranje u sektor proizvodnje razmenjivih dobara. U tom smislu, relevantno je i pitanje poreskog tretmana. Iako normativno uglavnom ne postoje razlike u pogledu poreskog tretmana preduzeća iz sektora proizvodnje i onih iz sektora usluga (osim kod poreza na dobit), empirijski podaci pokazuju da je u proseku indeks troškova za porez u sektoru proizvodnje za 0,4 procentna poena manji nego u sektoru usluga. Posmatrano po veličini preduzeća, kod malih preduzeća indeks troškova poreza je niži u sektoru proizvodnje, a kod srednjih i velikih u

⁴ U lokalne dažbine uključeni su porezi na imovinu, takse za isticanje firme, naknade za korišćenje građevinskog zemljišta, naknade za uređenje građevinskog zemljišta, ostale naknade za korišćenje prirodnih bogatstava i druge neporeske dažbine koje uvode i/ili prikupljaju jedinice lokalnih samouprava.

sektoru usluga. Bilo da je reč o sektoru proizvodnje ili usluga, indeks troškova poreza opada sa rastom veličine preduzeća. Iako se činjenica da je, ukupno posmatrano, indeks troškova poreza niži u sektoru proizvodnje ocenjuje kao pozitivna, empirijski podaci pokazuju da srednja i velika preduzeća predstavljaju okosnicu proizvodnje namenjene izvozu. Zbog toga je potrebno obezbediti da i kod ovih grupa preduzeća poresko opterećenje bude bar jednako u sektorima proizvodnje i usluga, ako ne i niže u sektoru proizvodnje, kako bi se na taj način podstakla proizvodnja razmenjivih dobara.

Iako statistički podaci ukazuju da su velika preduzeća izložena relativno manjem poreskom opterećenju od malih i srednjih, u javnosti se često navodi da je efektivno poresko opterećenje malih i srednjih preduzeća veće.

Kako i veličina preduzeća, kao i visina njegovog poreskog opterećenja mogu biti pod istovremenim uticajem trećih faktora, proveru ovih hipoteza moguće je izvršiti tek na osnovu odgovarajuće ekonometrijske analize, kojom bi se ocenio uticaj pojedinačnih karakteristika preduzeća na visinu njegovog poreskog opterećenja. Cilj analize je provera pretpostavke da sa rastom veličine preduzeća relativno poresko opterećenje opada.

Na osnovu sprovedene ekonometrijske analize podataka za sva preduzeća u Srbiji, može se izvući nekoliko relevantnih zaključaka:

- Relativno poresko opterećenje preduzeća u Srbiji opada sa rastom ukupnih prihoda preduzeća (koeficijent elastičnosti iznosi $-0,84$), kao i sa rastom vrednosti njegovih osnovnih sredstava (koeficijent elastičnosti $-0,04$). Takođe se zaključuje da su preduzeća koja posluju u sektoru proizvodnje ipak izložena relativno manjem poreskom teretu nego preduzeća iz sektora usluga, što se ocenjuje kao pozitivno, iako ta razlika nije velika.
- Relativno poresko opterećenje raste sa povećanjem pozitivnog rezultata preduzeća (koeficijent elastičnosti $0,09$), kao i sa povećanjem broja zaposlenih ($+0,80$) i prosečne zarade zaposlenih ($+0,61$).
- Relativno poresko opterećenje takođe raste sa povećanjem stepena kapitalne intenzivnosti. Međutim, iako je u modelu iskazan samo parametar kapitalne, ali ne i radne intenzivnosti (zbog problema multikolinearnosti), ocene dobijene u nešto izmenjenom modelu koji bi uključivao i stepen radne intenzivnosti pokazuje da je elastičnost relativnog poreskog opterećenja preduzeća u odnosu na stepen radne intenzivnosti višestruko veća od elastičnosti relativnog poreskog opterećenja preduzeća u odnosu na stepen kapitalne intenzivnosti.

Na osnovu dobijenih rezultata zaključuje se da su u Srbiji preduzeća koja ostvaruju veće prihode i raspolazu sa većom vrednošću osnovnih sredstava, izložena relativno manjem poreskom opterećenju, što upućuje na zaključak da poreski sistem zaista u određenoj meri favorizuje velika u odnosu na mala i srednja preduzeća. Kako bi se utvrdili uzroci relativne regresivnosti sistema oporezivanja aktivnosti malih i srednjih preduzeća, izvršena je ocena elastičnosti relativnog poreskog opterećenja pojedinačnim poreskim oblicima u odnosu na prethodno navedene relevantne varijable. Dobijeni rezultati ukazuju da i porezi na rad, i porez na dobit, kao i ostali lokalni porezi i dažbine opadaju sa rastom ukupnih prihoda preduzeća. Uzrok opadanja relativnog opterećenja porezima na rad sa rastom ukupnih prihoda nalazi se u činjenici da u sektoru malih preduzeća veliki broj zaposlenih formalno ostvaruje zaradu nižu od minimalne osnovice za obračun doprinosa. Kada je reč o regresivnosti poreza na dobit, procenjuje se da ona predstavlja rezultat činjenice da velika i srednja preduzeća u većoj meri vrše ulaganje u osnovna sredstva i koriste investicioni poreski kredit po tom osnovu. Relativno smanjenje opterećenja porezom na imovinu i drugim lokalnim fiskalnim i parafiskalnim dažbinama sa rastom veličine preduzeća, predstavlja posledicu činjenice da u ovoj komponentni troškova, porezi na imovinu čine manji, a različite druge dažbine znatno veći deo. Budući da te druge dažbine najčešće nisu u potpunosti u vezi sa veličinom i ekonomskim performansama preduzeća već imaju paušalne komponente, one često u većoj meri opterećuju mala i srednja nego velika preduzeća.

4. Zaključci i preporuke

Sektor MSP u zemljama EU je nosilac privrednog rasta i zaposlenosti. Iako je u prethodnom periodu ovaj sektor i u Srbiji ostvario značajan rast, njegov relativni značaj je i dalje znatno manji nego u zemljama EU. U tom smislu, procenjuje se da bitan doprinos povećanju proizvodnje, zaposlenosti i izvoza u Srbiji u narednom periodu može dati upravo razvoj MSP. Poreski sistem utiče na uslove poslovanja visinom poreskog opterećenja i jednostavnosti i transparentnosti poreskih pravila i procedura.

Kada je reč o visini poreskog opterećenja, rezultati analize u ovom radu pokazuju da troškovi direktnih poreza čine između 5,7% i 7,4% ukupnih rashoda preduzeća (u zavisnosti od njegove veličine), te da relativno padaju sa rastom preduzeća. Najveće učešće u ukupnim troškovima poreza imaju doprinosi za socijalno osiguranje, zatim porez na zarade, lokalni porezi i druge dažbine, a najmanje učešće ima porez na dobit preduzeća. Takođe je ocenjeno da je kod svih poreskih oblika relativno poresko opterećenje najveće kod malih, zatim kod srednjih, a najniže kod velikih preduzeća, iako ta razlika u relativnom smislu nije značajna. Polazeći od analize postojećeg normativnog okvira, kao i od raspoloživih empirijskih podataka, procenjuje se da regresivnost poreza i doprinosa na zarade zaposlenih, kao i poreza na dobit preduzeća, predstavlja posledicu strukture privrede (visine prosečne zarade, broja zaposlenih, iznosa ulaganja u osnovna sredstva), a ne rezultat regresivnog karaktera normativnog okvira oporezivanja. Iz navedenog se zaključuje da mala i srednja preduzeća u Srbiji jesu izložena nešto većem poreskom opterećenju od velikih preduzeća, ali da je ta razlika mala i da ne utiče presudno na konkurentnost i razvoj sektora MSP.

S druge strane, kada je reč o jednostavnosti i transparentnosti poreskih propisa i procedura, ocenjuje se da je situacija u Srbiji nepovoljna za sva preduzeća, pri čemu je taj negativni uticaj često najizraženiji kod malih preduzeća. Takvo stanje predstavlja posledicu činjenice da se lokalne samouprave u Srbiji finansiraju relativno niskim porezima na imovinu i mnogobrojnim neporeskim dažbinama (taksama, naknadama i sl.), čiji se broj i visina često menjaju. Budući da se porezi na imovinu plaćaju srazmerno vrednosti imovine, a da su takse i naknade često suštinski paušalne, ovakav način finansiranja lokalnih samouprava u Srbiji dovodi do relativno većeg poreskog opterećenja malih u odnosu na druga preduzeća.

Na osnovu ovoga se zaključuje da je za unapređenje konkurentnosti MSP u Srbiji neophodno aktivnije raditi na otklanjanju drugih (nefiskalnih) „uskih grla“, kao što su pristupi izvorima finansiranja, pristup tržištima, transfer znanja i veština i sl., ali da se određeni doprinos može ostvariti i reformom poreskog sistema. Poreska reforma koja bi obezbedila da iznos poreskih prihoda države bude direktno povezan sa neto imovinskim i tržišnim položajem preduzeća dugoročno bi delovala podsticajno na privredni rast, budući da bi se stvorio dodatni podsticaj za državu da unapređenjem uslova poslovanja i povećanjem efikasnosti i kvaliteta javnih dobara i usluga, taj rast podstakne. S tim u vezi, ocenjuje se da bi najveći doprinos pospešivanju rasta MSP u Srbiji merama poreske politike mogao biti ostvaren primenom sledećih koraka:

- Ukidanje, smanjenje i/ili integracija različitih fiskalnih i parafiskalnih dažbina uvedenih na lokalnom nivou. U tom smislu, promene sprovedene u septembru 2012. godine predstavljaju dobar polazni osnov, ali prostor za znatno unapređenje efikasnosti i pravičnosti sistema neporeskih dažbina i dalje postoji i pre svega se ogleda u zameni većine lokalnih neporeskih dažbina jednim lokalnim porezom na dobit preduzeća, čija stopa bi iznosila između 1% i 3%, u zavisnosti od iznosa prihoda koje će lokalne samouprave izgubiti ukidanjem brojnih dažbina.
- Proširivanje osnovice za utvrđivanje poreza na imovinu (procenjuje se da sada oko 40% nepokretnosti u Srbiji nije obuhvaćeno ovim porezom), te usklađivanje poreske osnovice sa tržišnom (a ne knjigovodstvenom) vrednošću imovine.
- Smanjenje doprinosa za socijalno osiguranje u cilju fiskalnog rasterećenja rada, i povećanje poreza na potrošnju, kojima bi se kompenzovalo smanjenje prihoda države po osnovu doprinosa. Ova mera bi naročito pozitivno uticala na mala preduzeća, budući da ona sada imaju mogućnost plaćanja PDV po naplaćenju realizaciji.

Smanjenjem broja i visine različitih lokalnih kvazifiskalnih dažbina i njihovom zamenom jednim lokalnim porezom (na dobit preduzeća) bila bi unapređena pravičnost u oporezivanju preduzeća, a troškovi primene poreza bi bili niži (Arsić sa saradnicima, 2012). Deo izgubljenih prihoda po osnovu smanjenja broja i visine mnogobrojnih kvazifiskalnih dažbina bi se mogao kompenzovati i povećanjem poreza na imovinu. Na taj način bi se u većoj meri rasteretila mala i srednja preduzeća, što bi predstavljalo doprinos njihovom daljem razvoju. Osim toga, porez na imovinu predstavlja sistemski uređen poreski oblik, kod kojeg bi postojao odgovarajući nivo transparentnosti i predvidivosti, za razliku od različitih drugih lokalnih dažbina, koje se često uvode i menjaju *ad hoc* i u znatnoj meri razlikuju između opština.

S obzirom da se uslovi poslovanja ocenjuju ne samo na osnovu visine poreza, već i na osnovu stabilnosti i predvidivosti poreskog sistema, ovakva strukturna promena u načinu finansiranja lokalnih samouprava predstavljala bi suštinski iskorak u pravcu unapređenja opštih uslova poslovanja u zemlji, budući da bi dovela do smanjenja rizika poslovanja (povezanih sa neizvesnošću u pogledu broja i visine kvazifiskalnih dažbina, koji se često menjaju). S obzirom da bi bio smanjen i broj dažbina koje preduzeća plaćaju, to bi dovelo i do smanjenja administrativnih troškova povezanih sa izmirenjem obaveza preduzeća, kao i sa naplatom javnih prihoda države. Takođe, budući da i fiskalne dažbine na zarade zaposlenih u većoj meri opterećuju mala i srednja od velikih preduzeća, a pri tom predstavljaju značajnu komponentu ukupnih troškova na ime poreza, poreska reforma koja bi imala za cilj smanjenje fiskalnog opterećenja rada (i povećanje poreza na potrošnju, koji ne utiču direktno na rezultat preduzeća) bi svakako doprinela relativnom unapređenju troškovne/cenovne konkurentnosti MSP na domaćem i inostranom tržištu.

Međutim, kako ukupni troškovi poreza, u proseku, čine manje od 8% ukupnih rashoda preduzeća u Srbiji, reforma ovog segmenta institucionalnog okvira predstavlja potreban, ali ne i dovoljan uslov za dinamičniji rast sektora MSP. U tom smislu, preduslov bržeg razvoja sektora MSP nalazi se u otklanjanju drugih institucionalnih i tržišnih barijera njihovom razvoju.

Literatura

1. Arsić, M., Randelović, S., M. Pejić. (2012). „Reforma sistema kvazifiskalnih dažbina u funkciji unapređenja uslova poslovanja u Srbiji”. *Kvartalni monitor br. 29*. Beograd: FREN.
2. Krstić, G., Arsić, M., Arandarenko, M., Radulović, B., Randelović, S. and Janković, I. (2012). *Recommendations for Formalizing Shadow Economy and Its Effects on Economic Growth in Serbia*. Foundation for Advancement of Economics.
3. *Europe 2020: Europe's Growth Strategy*. (2010). European Commission, Brussels.
4. Porter, M., (2008). *On competition*, Upd. Expd. Edition. Boston: Harvard Bussiness School Press.
5. *Taxation of SMEs: Key Issues and Policy Considerations*. (2009). OECD Tax Policy Studies, No. 18.
6. Schiemann, M. (2008). *Enterprises by Syze Class – Overview of SMEs in the EU*. Eurostat Statistics in Focus 31/2008.
7. *Strategija razvoja konkurentnih i inovativnih malih i srednjih preduzeća u Srbiji u periodu od 2008. do 2013. godine*, (2006). Ministarstvo ekonomije i regionalnog razvoja, Beograd.
8. NALED (2012). *Mostovi i ćuprije – sistem neporeskih i parafiskalnih formi u Republici Srbiji*. Radni papir, Beograd.

*Unapređenje performansi malih i srednjih preduzeća u Srbiji
reformom sistema oporezivanja*

Izdavač

Evropski pokret u Srbiji
Kralja Milana 31
Beograd
www.emins.org

Za izdavača

Maja Bobić

Autori

Saša Randelović
Aleksandar Đorđević

Urednik

dr Vladimir Pavićević, predsednik Istraživačkog foruma

Izvršni urednici

Jelena Ribač
Aleksandar Bogdanović

Lektura i korektura

Vesna Pravdić

Dizajn

Dunja Šašić

ISBN 978-86-82391-93-7

Beograd, april 2013.

Rad Istraživačkog foruma Evropskog pokreta u Srbiji finansijski podržava
Fondacija za otvoreno društvo iz Budimpešte.

Mišljenja i stavovi izraženi u ovom radu predstavljaju stavove autora, članova ili saradnika Istraživačkog foruma Evropskog pokreta u Srbiji, i ne odražavaju neophodno i zvanične stavove Fondacije za otvoreno društvo.

CIP - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд